

NAPJAINK GYOMKÉRDÉSEI ÉS A HERBICIDHASZNÁLAT

XII. RÉSZ

Szabó Roland
florista

A gyomnövények hasznos oldalai

„Requisio tétetvén hozzám, hogy a Militaris Császári és Királyi apaticakban, különösenis találkoznának már az ollyas férfiak és Asszonyok, akik oda magokat és füveket, és egyéb szereket öszve tudnak szerezni, tehát ... **akik az ezen Specificalt szereknek meg szediséhez értenek és azokat esmerik, fel kérik, hogy menél többet amidőn tudni illik annak ideje lészen, szedjenek...**”

Virág: Fejér Málva, Szarka Láb, Sárga Virág, Szék Virág, Kék Búza Virág, Levendula, Pap Sajt Virág, Pipats Virág, Vörös Rózsa, Bodza Virág, Ökör fark Virág

Fü: Keserű Üröm, Fejér Málva Levelő, Kapotnék, Cintória, Börök, Tsikorgó fű, Papsajt Levelő, Ló Menthe, Salvia, Szappanyi Levelő, Büdös Fű, Három Levelő, Ökörfarkoro Levelő, Veronica ...

/Latzkovich György Ord V Ispány Megyei és szolgabírói rendeletek a ceglédi tanácshoz, 1806 áprilisában/

A több, mit 200 éves rendelet tanulsága az, hogy a növények fajazonosítása és „hivatalos” nevének megnevezése akkor nagyon speciális tudásnak számított. Nem a vadon termő növények- és azok hasznvételeinek ismerete volt a speciális tudás, hanem az, hogy a kommunikációban már kezdett kialakulni az egységes magyarnyelvű nevezéktan. Az egyre jobban iparosodó – és tájait átalakító – világban a természettől elszakadt emberek szükséglete ugyanúgy megvolt, mint a természettel szervesült időkben; de a tudás közben kezdett megkopni. A vadon növényeinek nemcsak hasznvételi formái csökkentek le a minimális szintre, hanem ezzel egyidejűleg a megítélésük – „hasznos vs. gyomnövény” - leegyszerűsítése is bekövetkezett ez idő alatt. Oda jutottunk, hogy némelyek ismerik és használják is még a természet adta gyógy- és fűszernövényeket; de ezek egy jó része már természetes körülmények közül kerül asztalunkra. Messze ez a legismertebb felhasználási területe növényeinknek, ideértve számos gyomnövényünket is. Nézzük ízelítőül azokat a felhasználási területeket – kizárólag a lágy- és fásodó szárú növényeink köréből -, amikről már csak megfakult lapok tájékoztatnak minket.

VIDÉK:

Vadászat: többek számára ismert szó a „lép”, igaz nagy valószínűséggel már csak a méhészetekből hallatszik át manapság. Pedig régen

gyakori vadászati módszer volt kisebb madarak élve fogására a lépveszsző, ami fehér fagyöngyből (*Viscum album*) készített ragacsos bevont tartalmazó eszköz volt.

Halfogás, avagy „maszlagolás”: a népi megfigyelés több olyan – ma már csak gyomnövényként számontartott – vadnövényekre alapozott praktikát ismert, amely a halakra bódító, vagy pusztító hatással van, de az emberre nem. Hazánkban alapvetően erre a célra a kutya-tej fajok (*Euphorbia sp.*), és több csucsorfélét pl. a névadó maszlagot (*Datura stramonium*), a nadragulyát (*Atropa bella-donna*) és a beléndeket (*Hyosciamus niger*) használták. Ezeket a növényeket felaprították és pálinkás kivonatukba gilisztákat áztattak. Ezeket a purgált gilisztákat használták csalétkül. A vízbe szórás követően a kisebb halak 15 perc elteltével, a nagyobbak csak 2 óra elteltével jelentek meg a vízfelszínen. Innen pedig csak gyűjteni kellett...

Víznyerés: A héjakút mácsonya (*Dipsacus laciniatus*) a kiadós esőket követően sokáig tárolta nagyméretű szárölelő levelei közt a lágy vizet. Ez a víz sokáig volt fogyasztható, de aki – az akkor még nem elszenyvezett – talajvízből szeretett volna vízhez jutni kevés fáradsággal az a nagy csalánt (*Urtica dioica*), vagy az acat (*Cirsium sp.*) fajok kereste tekintetével; ezen fajok környezetében ugyanis nagy eséllyel található felszín közeli víz.

HÁZ KÖRÜLI HASZNOSSÁG:

Az állatgyógyászat: híresek voltak annakidején az ún. táragyos emberek, akik tályog gyökerekkel (*Helleborus purpurascens*, *Adonis sp.*) gyógyították a négy lábú haszonállatok gennyes sebeit.

Háziállatok védelme: több esetben alkalmaztak – a fizikai védelmen túlmenően – növényeket a ragadozók elpusztítására. Erre alkalmas és elhíresült növény többek között a farkasölő sisakvirág (*Aconitum vulparia*), melynek porával kezelt zsigereket helyeztek ki a megvédendő területek határára.

Termény védelem: Igen hasonlít az előző eljáráshoz, azzal a különbséggel, hogy erre a célra alkalmasabb volt a fehér zászpa (*Veratrum album*) gabonával való együttfőzése. Ezt a mérgezett tételt beszáradása után olyan helyre halmozták, ahová a haszonállatok nem fértek oda, de a rágcsálók igen.

„A farkasölő sisakvirág – *Aconitum vulparia* – hűvös, hegyvidéki erdeink ritka növénye.”

ÉPÜLET:

A ház: mind a mai napig megmaradt a házak náddal (*Phragmites australis*) történo fedése.

HÁZTARTÁS:

Tisztítás, takarítás: a mosáshoz használt finom szappan – a kelmék védelme érdekében – mindig növényi alapú volt, s ezek közül is első volt a szappanfű (*Saponaria officinalis*). A tisztálkodáshoz használt szappanok pedig általában sziksó alapúak voltak.

Az edények súrolásához általános volt a zsurlók (*Equisetum sp.*) használata, míg a kevésbé kényes felületekhez a sikárfű (*Chrysopogon gryllus*) spród és erős bojtosgyökerét használták.

Illatosításra – ami egyáltalán nem volt általános – úgynevezett virágvizeket készítettek. Ezek alapját az egyéni ízlés és az elérhető fajok jobban befolyásolták, mint bárminemű szokás, megfigyelés.

Ruházkodás: alapanyagként több ismert növény használata maradt fenn, de kevesen gondolnák, hogy csalánból (*Urtica dioica*) is készültek szőttesek.

A burjánosok, azaz kelmefestők: igen sok növényt használtak festésre, ezek zöme fásszárú növény volt. A „föld színek” nagyon sok növényből voltak előállíthatóak, de a szép, ráadásul tartós kék – pl. a kígyóhagyma virágja (*Allium scorodoprasum*) – és még inkább a sárga már problémásabb feladat volt. Szép sárgát biztosított az aranyveszsző (*Solidago sp.*), de a legértékesebb a festő rezeda (*Reseda luteola*) volt. Legnagyobb hiányt pedig a piros szín előállítására alkalmas növényekben szenvedte a Kárpát-medence. Erre a célra a festőbuzér (*Rubia tinctorum*) megjelenéséig a hazai galaj (*Galium sp.*) fajok gyökere volt alkalmas, de a legpompásabb pirosat a báránypirosító (*Alkanna tintorica*) gyökere biztosította.

Használati tárgyak: a fekete üröm (*Artemisia vulgaris*) fásodó, könnyű, de erős kóróját szerszámnyeleknek és sétatálcának használták. A tűzgyújtás egyik elengedhetetlen kelléke volt a szikrát fel-fogó és azt szítható anyag, ami sok esetben a homoki gyopár növény (*Helichrysum arenarium*), vagy az acat fajok (*Cirsium sp.*) termése volt. A világitáshoz használt olajat sokszor gomborkákból (*Camelina sp.*) nyerték.

„Mára már két megritkult nagyfészű acat – az öldöklő acat (*Cirsium furiens*) és gyapjas acat (*Cirsium eriophorum*) – sokszor szolgált segítség gyanánt a tűzgyújtáshoz.”

Konyha: rövidtávú tartósításhoz – és egyben fűszerezésre is – használták a nagytömegű tőkehús védelme érdekében a varádcskóró (*Tanacetum vulgare*) növényvel való borítást. Ez a módszer megakadályozta a legyek közvetett és közvetlen kártételét, továbbá lassította a minőség romlási folyamatokat. Savanyúság konzerválásához – állagmegtartóként – előszeretettel alkalmazták a vassfű (*Verbena officinale*) virágzó hajtásait és a nőszirm (*Iris sp.*) fajok gyökereit.

Élvezeti italforrás volt a tea és kávé megjelenése előtt a vitéz kosbor (*Orchis militaris*), amelynek porított gumóit főzték mézes tejjel. Ez az ital „salep” formában tovább él a mai napig is a Közel-keleten.

Élelmiszerként szintén számtalan faj került az asztalra, de talán mindezek közül a vízi harmatkása (*Glyceria maxima*) az egyik legérdekesebb elfeledett kásanövényünk. A régmúlt emberei még számontartották az úgynevezett inség-növényeket. Ezek alapvetően a gabona liszt pótlására szolgáló magas keményítő tartalmú rizómákat, terméseket szolgáltató; döntően vízi növények voltak.

TÁMOGATÓK

HORSCH
Mezőgazdaság szenvedéllyel

Legismertebbek a gyékények (*Typha sp.*), de a zsióka (*Bolboschoenus maritimus*), a nyílfű (*Sagittaria sagittifolia*) és a sulyom (*Trapa natans*) „liszt” is éleket mentett.

Röviden a fűszerekről: Igen érdekes a „ritka”, hazánkban is termő fűszerek megítélése. Ide sorolják pl. a kakukkfű (*Thymus sp.*), a levendula (*Lavandula angustifolia*), az izsóp (*Hyssopus officinalis*), a tárkony (*Artemisia dracunculoides*) és a lestyán (*Levisticum officinale*) fűszereket. De akkor mit mondjunk a kamillás (*Matricaria chamomilla*) kacska pecsenyéről, vagy az őszi vérfű (*Sanguisorba sp.*) ragúval tálalt marha szeletekre? És evett-e már valaki ezek után réti legyezőfűvel (*Filipendula ulmaria*) sült mézes-tejfölös palacsintát? Sorolhatnánk még ezeket az elfeledett finom fűszereket, de itt és most ennyire volt lehetőség.

Méregből orvosság – címszavakban: A digitálisz glikozidokat a gyűszűvirágok (*Digitalis sp.*) szolgáltatják a szívgyógyszerek alapjául. Az ópium a kerti mák (*Papaver somniferum*) egy fontos és ismert alkaloidja. A szalicilsavat mindenki a fűzéhez (*Salix sp.*) köti – névadó is lett -, ennek ellenére a tiszta szalicilsavat a már említett réti legyezőfűből (*F. ulmaria*) izolálták az 1820-as évek derekán. Egy általános, hatékony lázcsillapító alapja. Rákellenes alkaloidokat termelnek a meténgék (*Vinca sp.*), demencia ellen hatásos a galantamin, amit pl. a hóvirágok (*Galanthus sp.*) szolgáltatják a modern orvostudomány számára és pirulák formájában már beszerezhetőek.

Számos dolog merülhetett már végkép feledésbe az idő múltával, de a ránk maradt ismeretek és azok ismételt közzététele talán érzékenyebbé tesz minket a téma iránt. Talán nem kizárólag „binárisan” – „jó” és „rossz” - szemléljük majd a növényvilágot ezután... Mert nem lehet – de nem is kell eldönteni – hogy valami „jó”, vagy „rossz”,

„hasznos”, vagy „gyom”; mert lehet, hogy valami a művelt földjeinken szükségtelen, de bizonyosan nem haszontalan!

„A legelőkön nőttek olyan gyökerek is, amelyekből piros festéket lehetett előállítani. Voltak régen híres pirosítógyökér-ásók, akik nyáron abból éltek, hogy naponként kijártak a pusztákra, és a tanyáktól távoli legelőkön turkálták a földet az ilyen gyökerekért. A gazdák nemigen szerették őket. A csavargók mellett a gyökérásók között lányok, asszonyok is akadtak. Előfordult, hogy a gazda az ásó nő kicsodáját kérte cserébe. Ha adta, áshatott tovább, ha nem, a gazda elzavarta a földjéről. Nem olyan nagy valami az. Az ad, akinek van, akinek nincs, az nem adhat. Nem igaz?”

/Csonka Mihály élete és világgépe/

Zárszóként térjünk vissza napjainkhoz. A modern tudomány és technológia is támaszkodik ezekre a megfigyelésekre, a növények által kínált lehetőségekre. Ez az „allelopátia” tudománya, azaz egyes fajok más növényfajok csírázásának csökkentésére, minimalizálására való törekvése. Ezen adatok és információk alapján az Ammi majus nevű növény kivonata alkalmas biológiai gyomirtószer készítésére; de ezen az alapon eddig az egyik – ha nem a legnagyobb – karriert a *Callistemon citrinus* cserjéből kinyert anyag futotta be. A Zeneca kutatói Kaliforniában azonosítottak egy markáns vegyületet, amelyet a cserjéből kivonva és azt némileg módosítva került világszerte forgalomba a mezotrión hatóanyag. És ki tudja, hogy mi-mindenre képesek és alkalmasak a körülöttünk élő „gyomok”, növények?

Szabó Roland
florista

(A sorozat a Dr. Ujvárosi Miklós Gyomismereti Társaság szakmai támogatásával valósul meg.)